

SZABAD VERS / T

TOLNAI OTTÓ

I.

Akárha még mindig izzának ott fenn, körben, nézd, azok a kis kemencék, mondtad, zöld levelet ragasztva NIVEA-krémmel az orrodra, nem csoda, hogy éppen a macedón pékek a legjobbak. Ohrid partján üldögéltünk, a gyerekek kérték, dobjunk pénzt a vízbe, hogy felhozzák, dobtunk, s ők hol algával teli cipőt, hol kagylót, kancsófület hoztak pénz helyett, akár egy lenti souvenirs bódéból, a pénz már ott ügyesen a gatyájukba dugva... Miféle kemencék kék Picasso-angyalokkal (melyeket éppen a frissen malterozott rész tesz élővé) boltjukon?! A nap bivalyként farolt a tóba. Emlékszel még Kocso Racin НА СТРУГА ДУКАН ДА ИМАМ című versére, arra amelyben az a számunkra akkor olyan kedves sor is van, hogy ... ТРАГОВИ ГРУТКИ ВО СРЦЕ ЧЕГОВНИ? Igen, ő is boltos szeretett volna lenni végül is, akárcsak te, mondtad, a NIVEÁ-val ragasztott levelet mint inni érkező fecskét pöccintve a tóra. Boltos. Végül is. Milyen lelkesen magyaráztad, miközben a maratoni úszó-világbajnokság alakulását figyeltük: egy kis boltot, egy egészen kis boltot akarni — a forradalom után... Vigyázz, mondtam, mert napközben már fölfigyeltem a vörös kondérokra, vigyázz, a korlátok frissen míniumozottak! Két almát vittél fehér trikódban...

II.

Látod, az a peći albán festő (Dzevdet Dzaffa), aki ezt a kis gumibocskort a vászonra applikálta: Balkán históriáját írta

meg, Balkán nagy szociográfiai felmérését végezte el. Ha másért nem is, de e kis bocskor végett érdemes volt a modern művészetek végtelen tárgyfelhozata, bolhapiaca. Istenem, előkerült egy kis bocskor, bababocskor, utoljára még kisuvikszoltatott netán rendes lábbelivé lehetne, és felemeltetett, fel a vászonra — ezt csak olyan valaki végezhetné el, akinek gyerekkorában kis gumibocskorban, akár egy szobornak, földhöz fagyott a lába, akinek a mestere az Akadémián éppen a fehérség, az éteri ragasztás megszállottja, a szlovén Stupica volt... Felettébb kedvelem Ferri ciklámen tigriseit is; ő ajándékozta nekem azt a vörös Kodra-mappát (75-ben, Milánóban dedikálta neki a mester REXHEP FERRIT SI SHOK I PAR NA DUSHEIM: Kodra, az albán Picasso és Kadare a prózaíró képezi az én albán ismereteim, kultúráim alapját, tőlük indulok Ferriék, Dzaffáék, Gjelosh Gjokajék és a költészetben Gungáék felé. Noha azt hiszem, itt is, mint annyi-annyi más dologban, kisleánytól tanultam legtöbbet. Megkértem egy alkalommal lányomat, hozzon egy széket a másik szobából. Elment, és szék nélkül tért vissza. Kérem dühösen, hol a szék. Azt mondja, azonnal hozza a siptár. És tényleg, abban a pillanatban meg is érkezett kisleány hátán a székkal... Akkoriban, ha megkérdeztük tőle, mi szeretne lenni, ha megnő, mindig azt felelte: *siptár*... Említettem már neked, hogy Jasmina L. Prištinában tanít? Matvejević (az alkalmi költészet teoretikusa, aki akárha a mostári híd fehér korlátját használná katedrál) elküldte róla a fényképeket — azokat sem mutattam még? Nem tudom, van-e lakása vagy utazik Belgrádból; Amerikában tanult modern irodalomelméletet; apja ismert gyermekköltő; különösen ideges lány, úgy fejtette ujjairól a bőrt, akárha banánhéjat — mindig a kezére ütöttem, vagy felhúztam vele a kesztyűt. Meg kellene keresnem, el kellene utaznom hozzá Belgrádba, Prištinába, állandóan ügyelnem kellene rá a vonaton, a katedrán, a moziban, a koncerten, kritikáinak írása közben, le ne fejtse ujjairól, kezéről, le ne fejtse magáról teljesen a bőrt. Félek, egy napon megjelenik ideg- és vérhálózatának elviselhetetlenül szép ruhájában.....

III.

Akkor ott a Knez Mihajlován, az Akadémia kiállítási csarnokában (befejezhatték-e már végre renoválását?; emlékszel, a nagy Čelebonović-megnyitón odamentem a rézbőrű öreg mesterhez, és próbáltam közölni vele, hogy közzétettem a MAGYAR SZÓ-ban egy neki, Saint Tropez-ba címezett levelet az indigó mint a mediterrán festészet alapanyaga stb. kérdésében, de nemigen értettük meg egymást a nagy tumultusban, bár én úgy is elégedett voltam, örültem az ingyen-katalógusnak), nem voltál velem, akkor éppen nem, szép banánt láttál, mondtad, az antikváriummal szembeni delikatesz-boltban, ott a Knez Mihajlován: sokáig — 30 percig? — álltam mozdulatlanul Anastas Jovanović (*prvi srpski fotograf*) Njegos-portréja előtt, és néztem, akkor ott a Knez Mihajlován, néztem, mint ahogy Ljuba Nenadović szerint nézte Njegos Rómában Raffaello Átváltozását. VLADIKA JE SEO NA STOLICU I TRIDESET MINUTA GLEDAO JE NEPRESTANO U BOŽANSKO LICE HRISTOVO. Álltam ott akkor Njegos előtt, és néztem, ám nem a Raffaello Krisztusára emlékeztető arcot, nem a pengeéles vízszintes bajuszt, hanem azt a valamit — nem nevezhetem egyszerűen ellentétnek —, ami hagyományos montenegrói öltözéke és finom, modern, fekete bőrkesztyűje között feszült, JA NE PRŽIM ZEMLJE I NARODE, álltam ott akkor az Akadémia csarnokában és az üvegen már megpillantottam banánfürtöket ölelő alakod, amikor meghajoltam, NEKA BUDE ŠTO BITI NE MOŽE. (Sokszor hangsúlyoztam már, hogy számomra eddig az a 68-as párizsi parola a legelfogadhatóbb fordítása-értelmezése e Njegos-sornak: AKARJUK A LEHETETLENT — és aztán egy kis boltot...) Kérsz, nyújtottad felém a friss órany gyümölcsöt. Vettem magamnak egy fehér trikót is, mondtad, s ott rögtön kibontottad, magadra is húztad, ott az Akadémia kiállítási csarnokában... Tudod, mondtam, már künn hullámozva, van elképzelés, amely szerint Cusanus „biboros és eretnek” Belgrádban vetette papirosra híres tételét — a Mediale meg is örökölte e pillanatot, a

COINCIDENTIA OPPOSITORUM-ot, tán éppen ott, ni, az Elmélkedések hegyén (a törökök nevezték el így: *Ficir-bair*), ahol majd Doksat de Morez építi erődítményét, (hogy ennek a szegény szláv keresztnevű, vezetéknevében török szót viselő, svájci születésű, Hollandiában iskolázott, osztrák építésznek természetesen ott is üssék le a fejét) — elmélázva messze a folyók csillanó keresztjén

IV.

A 60-as években egy ljubljanoi indonéz asszonyba voltam szerelmes — ő nem is tudta tán; fényképét még most is itt őrzöm Claudel versei között, (Gyönyörű zászlót tart a kezében, éppen olyant, amilyen nekem volt kiskoromban, írja Claudel a nagy vörös lován harcba induló Jeanne d'Arcról, és ezt olvasva, újraolvasva, én is egy zászlóra gondolok, arra, amelyet a meszelőnyélre szegezett apám és éppen akkor dugott ki a padlás szellőztetőlyukán amikor — 5 éves lehettem — a sáros járdán nagy sárga lován mellém hajtott az a partizán, és kezembe nyomta a kantárszárát, és bement a boltba sárkefét venni: a ló oldalán, átlósan, ott volt a puska, ibolyaszín acélját elhomályosította a tajtékos test párája . . .) és ha véletlenül kezem ügyébe kerül, mint most is, mindig megborzadok az északi tél e trópusi lényé láttán . . . Meg aztán, ha Ljubljánáról esik szó közöttünk, kezeinket fázzósan összedörzsölve, mindig újra és újra elmeséljük egymásnak azt a történetet, amely azzal vette kezdetét, hogy P és D befeküdt a SLON-ba, és noha nem volt egy parájuk sem, első dolguk volt kivasaltatni a nadrágjukat a szobalányokkal; és azt a történetet is persze, amely meg úgy kezdődött, hogy én beültem a színiakadémia öltözőjébe a vívőleckéről kipirulva érkező, tusoló lányok közé, P pedig elment a dékánhoz (Vidmar volt a dékán, valahol a Sterija-játékokon ismerkedtek meg) kölcsönkérni. Visszaérkezve kezében a pénzzel, amit természetesen sosem is adott meg, Cankart, vizsgaanyagát, szavalta szépen szlovénül . . . Már jóval később, a boveci séták egyikén (ti, azt hiszem, éppen átugrottatok

Tarvisióba, a sütemény- és finombőr-illatú Udinébe, vagy erikát, krókusz mentetek szedni — ám még nem enciánt, nem nyuszifül-puha gyopárt) jegyeztem meg bőrgyógyász barátomnak:

Jakac T-portréi a legjobbak.

Furcsa, hiszen sem fesztétről, sem T-ről nem tettünk említést azokban a napokban. Az idő tájt, emlékszem, a jódlizást tanulmányoztam nagy buzgalommal, és próbáltam azon nyomban visszhangoztatni is verseimben ott, az 1925 méter magas nikkelezett csúcs alatt. Egy örökzöld tű szűrődött alig észlelhetően, de ahhoz mégis elég erősen, elég mélyen, hogy egy csöpp vért serkentsen, hogy merőlegesen maradjon, a tenyerembe, és minden bizonnyal az idézte meg számomra a nagy szlovén grafikus, a modern szlovén grafika őse hideg tűjét, meleg krétáját, pontos szerzőségeit.

Jakac T-portréi a legjobbak.

Az a vörös krétával zergebőrszín, olcsó chamois-papírra rajzolt jajcei: a szüntelen bombázott, szeles-huzatos barlangban/alagútban a kis csupasz asztal fölött, ahogy szemben ültek egymással, az tán még magánál a rajznál is jobban foglalkoztat. (T lázas volt — akkor vette fel a tífusz elleni oltást —, ezért emlékeztet egy kicsit a Dosztojevszkij-hősökre...) És az a, hozzám tán mégis legközelebb álló, 47-es. És az a végérvényessé kerekedő, súlyosodó, teljesedő, amely majd a bélyegekre kerül, az a 66-os vangai.

Jakac T-portréi a legjobbak.

De mi a rejtélyük a határozottság, mogorvaság, zordság hideg, szabályos reliefjein bujkáló mosoly, álmodozás, szláv mélabú megfoghatatlan melegségén kívül, mi, mi a rejtélyük, tanakodtunk bőrgyógyász barátommal, észre sem véve, hogy már az első hősávokig kapaszkodtunk. Tán a kifejezetten grafikai eszközök, eljárások, a tű karcának, a kréta gyengédségének paradox plasztikai eredménye: az a bizonyos szobor, amelynek keménységét egyetlen szobrászunknak sem sikerült megközelítenie. Északi, dürieri grafika ez; Jakac prágai diák, Orłowskynál, Brömsénél.

Másokról készített portréin legtöbbször már csupán a Leibach által megpuhított, elhomályosított, elvizenyősített Dürert látni, régi pszichologizmust, akadémiizmust. A **T**-portrék leheletfinom függőnye mögött viszont, mint mondtam, egy szobor sejlik, nem is szobor: ott maga **T** áll.

Jakac **T**-portréi a legjobbak.

Csak azok pontosan: azok. Az az örökzöld tű mintha még mindig tenyerem közepén állna, és hajszálvékony árnya mintha még mindig szabályos kört írva járna...

V.

Villamosoztam, villamosoztam naponta az Ilicán, attól a Ganz-MÁVAG-lépcsős kaszárnyától, ahol különben **T** és Krleža is szolgált (**T** akkortájt nyert vívóversenyt Pesten), egészen Zagorje könnyel mosott kis völgyéig, a Kupáig, melyen mint vattacukor úszik a köd és vissza a Sveučilišna bibliotekáig (hallgatni, lekottázni könyvliftje bűgását), a fakultásig Veljačić óráira, villamosoztam naponta az Ilicán — ha Krleža jött órájás fekete Chevroletjén, mindig azt hittem, és már álltam is fel helyemről, nem fog elférni, le kell emelnünk a sínekről, félre kell tennünk a villamost, hogy továbbhajthasson az agrámi cowboy, akinek ZLATO I SREBRO ZADRA című esszéje, harmadik komponensével (*treća komponenta*), természetesen kissé átértelmezve, korrigálva általam, olyan nagy, új koncepciót jelentett akkor nekem, amelyet egyedül csak **T** koncepciójához mérhettem, egyedül csak **T** koncepciójával párosíthattam — de különben is és egyáltalán: ők ketten

Krleža és **T**

T és Krleža

jelentették, testesítették meg számomra, a tengerrel természetesen (a tenger volt mindennek a háttére, pontosabban, a közege), azt a valamit (Jugoszláviát?), amitől, akár a csecsemő az első szippantás levegőtől, az 50-es évek végén, teli torokból oly boldogan felsírtam emlékszem, amikor Sinkó

először vezetett el bennünket a Lexikográfski zavodba: ott ült a Révai- és Pallas-lexikonok között, és túhegyes ceruzával írta a *Zászlókat*... Ők ketten

T és Krleža

Krleža és **T**

akiknél a szabad, energikus gesztusok, tulajdonképpen majdnem mindig, monumentális formák csírái voltak...

PODIŽE SE ČETA MALA, szavaltuk, memorizáltuk az osztálykiránduláson Splitben, Meštrović Grgur Ninski-jének sarus lábfején üldögélve, fényképezkedve, hogy dolgozatíráskor idézhessünk majd valamit. MALENA JE ALI HRABRA JEDVA IMA STO JUNAKA. Nem szeretem ezeket az órjás emlékműveket, bár Grgur Ninski bronz hüvelykujja legkedvesebb sámlim marad örökre (tán azért is, mert mi, a langyos és virágzó Tiszához szokottak, megrettenve a cápáktól, mind magasabbra igyekeztünk), az a hegyből faragott Lincoln-portré meg egyenesen komikus, pontosan olyan, mint amilyenek Hitchcock bemutatta, tüsszentésre kényszerítve (noha az is igaz, hogy Ginsberg Lincoln-verse méreteiben is monumentális akar lenni, még akkor is, ha ez a kifejezés: monumentális, számára minden biztonnyal nevetséges), a rizsszem és gyufaszál nagyságú Giacometti-emlékművek közelebb állnak hozzám, tenyemre vehetem őket, összehasogatott szenvedő arcukba nézhetek, mégis olykor egy portréről álmodozom, erdőkkel, hegyekkel, tengerrel képezett portréről, amely: *egy ország*. És mint egy filmen, máris lelassítom, leállítom a mozdulataimat, hiszen én is a portrén vagyok, én is a portré része vagyok, lelassítom, leállítom az osztrigatányérkákat és sokáig nem szippantom ki őket, nem tépem le a fűszálat, künn hagyom a virágot, künn a helyén, nem roppantom be a rák vörös páncélját, nem hajtom el, vigyázva visszahelyezem a porba a követ, állok a búzamezőben, soká térdelek egy karfiol csupaszon lüktető agya előtt...

VI.

Egy lányhoz akartam bevezetni Pulánál, és egyszer csak eltűnt mögülem a part, hol ruháimat, zsákomat a csónakosnál hagytam (ő beszélt rá, béreljek csónakot, evezzek be magam), és eltűnt előlem a kis sziget — a kék szörny, a kék bálna, mondanád te, felpúpozta hátát, a plafon alá nyomott, éreztem az angyalok szöges talpát.....
Az azúr: anyag (-először egy dalmát szöcske szárnya alatti kis „tükörben”, melyet a ciripelőér délben oly intenzíven hoz rezgésbe, pillantottam meg), akárha indigóport mérnél marokkal, sőt az abszurd csipkevárfalú bogumil legendáktól, Perun mennydörgésétől visszhangzó ősi Stonban, avagy enciánt törnél selyemben, vászonban... A ciripelésből, a pávarikoltásból (a pávaagyvelő a legínyencebb csemege), a jódlizásból és a számárordításból (a tenger mellett másképpen ordít a számár, rozsdásabb csikorgással hozza fel feneketlen kétségbeesését) szeretném kiszűrni hangomat — dalomat (ha a farkasok dala pl. dal, *Lied*), mondtam, magyaráltam, mint hálóba bonyolódva. K. hallgatott, a láthatárt kémlelte még mindig meztelen (szerette, ha estefelé, papírpénzre nyomtatott térképeikbe dőftt rézkörzőkkel, sóval súrolt kötélzetű vitorlások tévednek kis öblünkbe, legyen az a Murteren vagy a Pelješacon éppen), majd halkán, inkább csak magának, magának és a sötétedő végtelen vizeknek, megszólalt:

igen, tenger nélkül nincs *szabad vers* — más vizek bizony olykor be-befagynak.

Apró rákokat és egy tüskés herkentyűt szórtál a parázsba fenn a teraszon, és valaki kiabálni kezdett: vigyázz, trikódba kap, vigyázz, trikódba kap! Hátrafordultam: már trikódba kapott, fehér trikódba kapott a láng — egy ideig mintha csak gyönyörködtél volna a kis lángnyelvekben, magadban, s csak azután ugrottál fentről, a teraszról, orsóként forogva, a hullámokba...